

ANOTACE

Češko-Slovackij (Čechoslovackij korpus 1914–1920. Dokumenty i matěrialy. Tom 1 Češko-Slovackije voinskije formirovanija v Rossii. 1914–1917. Moskva: Novalis, 2013. 1016 s.

Původně plánovaný dvoudílný, ale s ohledem na velké množství archivního materiálu bude realizován třídílný, sborník představuje první vědecké vydání dokumentů k historii československých legií v Rusku. Anotovaný první díl zahrnuje dokumenty (ruských a českých archivů), které vznikly od vypuknutí Velké války v roce 1914 do začátku občanské války v Rusku na konci roku 1917. Poprvé jsou publikovány materiály pocházející z činnosti ruských ministerstev vojenství a zahraničních věcí a také dokumenty českých organizací působících v Rusku.

Obsáhlý korpus zahrnuje 500 dokumentů, dvě přílohy a třicet dvě strany fotografií. Cenné jsou také krátké biografie ruských a francouzských politických a vojenských činitelů té doby a také představitelů prvního československého zahraničního odboje. Kniha je uvedena předmluvou k prvnímu dílu, obsáhlým úvodem z pera Zoji Sergejevny Něnaševy o Čechách v předvečer první světové války, formování československých vojenských jednotek v Rusku a politické orientaci ruských Čechů a Slováků v průběhu války a v revolučním roce 1917. Dosavadní literaturu a pramennou základnu přiblížila v archeografickém úvodu N. S. Tarokova.

Těžišťe práce představují dokumenty, které jsou seřazeny chronologicky a jednotlivé oddíly odpovídají organizačnímu vývoji československých jednotek v Rusku. První část nazvaná Česká družina zahrnuje materiály datované od srpna 1914 do prosince 1915. Druhý oddíl je nazván Československý střelecký pluk (prosinec 1915 – duben 1916), třetí Československá střelecká brigáda (duben 1916 – srpen 1917), čtvrtý První a druhá československá střelecká divize (srpen–září 1917) a pátá Československý sbor (září–prosinec 1917). Následují dvě přílohy, a to stať Vjačeslava Růžičky nazvaná Historie československého sboru a kapitola z knihy Radoly Gajdy Moje paměti, která vyšla v ČSR v roce 1921.

Kniha vyšla s finanční podporou ruské Federální archivní agentury a Federální agentury pro tisk a masmédiu v rámci projektu Kultura Ruska. Představuje cenný přínos pro podání pravdivého obrazu historie československých legií v Rusku a česko-ruských vztahů za Velké války. Bohužel dosud nevyšly plánované další dva díly, které přiblíží události let občanské války, zejména příčiny konfliktu s bolševiky v roce 1918.

Jaroslav Vaculík

RYBKOV, Alexandr Grigorjevič: Čechoslovackij korpus v Povolžje: 1918 god. Saratov: Saratovskij sociálno-ekonomičeskij institut Rossijskogo ekonomičeskogo univerzитета im. G. V. Plechanova, 2017. 219 s.

Události spjaté s působením československých legií v Rusku přitahují stále větší zájem ruských historiků, kteří cítí potřebu se vyrovnat s dosavadní prezentací legií jako kontrarevolučních band bílých Čechů (běločechů), které povstaly proti bolševické vládě dělníků a rolníků. Anotovaná práce saratovského profesora Rybkova je, kromě úvodu a závěru, rozdělena do čtyř kapitol.

V první autor podává přehled dosavadní ruské i české literatury k dané problematice. Z ruské literatury to jsou zejména práce tzv. marxistických historiků, známých i u nás, jako byli A. Ch. Klevanskij, kteří vyzdvíhovali působení československých tzv. internacionalistů a podrobili kritice zrádné legie. Ale existovala také ruská historiografická produkce v emigraci, která legie kritizovala za to, že společně s bělogvardějci nesvrhli bolševický režim. Česká marxistická historio-

grafie reprezentovaná takovými autory jako byli V. Král, J. Křížek či J. Veselý následovala své ruské kolegy v odsuzování veškeré činnosti legií v Rusku. Druhá kapitola se soustřeďuje na výklad o Masarykově zahraniční akci a popisuje vznik československých legií v Rusku. Mimo jiné připomíná obsah Masarykova memoranda prezidentu Wilsonovi z 10. dubna 1918 o situaci v bolševickém Rusku, ve kterém uváděl potřebu uznat sovětskou vládu de facto, neboť bolševici udrží vládu déle, než se domnívali jejich oponenti. Vzhledem k zaměření práce na region Povolží, podává autor ve třetí kapitole jeho sociálně-ekonomickou charakteristiku.

Těžištěm práce je kapitola čtvrtá věnovaná vojenským operacím legií v Povolží v roce 1918. Nejprve autor uvádí, že legionáři v roce 1918 nevystupovali proti bolševikům na příkaz Dohody, Československé národní rady v Paříži nebo osobně T. G. Masaryka, ale na základě vlastního rozhodnutí, které vyplynulo z tehdejší vojensko-politické situace v Povolží. Připomíná dohodu z 26. března 1918, na jejímž základě měly legie odevzdat bolševikům část své výzbroje, a ti měli zaručit legiím nerušenou přepravu do Vladivostoku. Na své cestě neměly být vlaky s legionáři podrobovány žádným kontrolám nebo zadržování. Avšak již v dubnu 1918 přicházely stížnosti, že bolševické orgány požadovaly na jednotlivých železničních stanicích další odevzdávání zbraní. Autor uvádí, že dohoda z 26. března nebyla dodržována především ze strany bolševiků a domnívá se, že místní orgány svůj postup koordinovaly s bolševickým ústředím. Problémy byly i s dodávkami uhlí pro parní lokomotivy. Odbočka Československé národní rady pro Rusko proto rozhodla 5. dubna 1918 pozastavit odevzdávání zbraní dokud nebudou bolševici plnit smlouvené závazky. Po slibu bolševické vlády, že administrativní překážky budou odstraněny, odbočka své rozhodnutí 8. dubna zrušila. Dle autora legionáři odevzdávali zbraně bez větších námitek. Jen začátkem dubna 1918 odevzdali mimo jiné 50 tisíc pušek. Ale již 9. dubna 1918 lidový komisař národností Stalin nařídil provést úplné odzbrojení legionářů. Poté 21. dubna lidový komisař zahraničních věcí Čičerin nařídil, na žádost Německa, rychlou evakuaci německých zajatců z východní Sibíře a zastavení transportu československých oddílů na východ. Podle německého vyslance Mirbacha masový odchod legionářů z Ruska byl nepřijatelný. Podmínky pro konflikt s bolševiky se tak vytvořily ještě před tzv. čeljabinským incidentem 14. května 1918. Po něm následoval 25. května příkaz lidového komisaře vojenství Trockého, podle kterého každý Čechoslovák, který by byl na železnici zjištěn se zbraní měl být zastřelen na místě, příslušníci každého vlaku, ve kterém by byl jeden ozbrojený muž, měli být uvězněni v zajateckém táboře. Ještě předtím, 23. května, vedení operačního oddělení Lidového komisariátu vojenství Aralov nařídil zadržet, odzbrojit a informovat všechny vlaky legií. Z legionářů měly být zformovány oddíly rudogvardějců a dělnická družstva. Tyto pokyny ukázaly na nemožnost hladkého vývoje událostí a vytvořily předpoklady pro ozbrojený konflikt. Vyvolaly mezi legionáři znepokojení, došlo ke schůzím, na kterých řadoví legionáři požadovali od velitelů přijetí odpovídajících opatření. Požadovali probít se vlastními silami k místu evakuace do Vladivostoku. Zmizela víra ve sliby bolševiků. Na dalších stránkách autor popisuje jak postupně československé legie společně s Lidovou armádou Výboru členů Všeruského ústavodárného shromáždění (Komuč) osvodily od bolševiků řadu důležitých center Povolží, jmenovitě Penzu, Syzraň, Samaru, Simbirsk či Kazaň.

Knihou obsahuje, kromě fotografické přílohy, také 67 archivních dokumentů a jmenný a místní rejstřík. Díky využití nových dosud nepřístupných pramenů, které se poprvé dostaly do vědeckého oběhu, má nejen ruská, ale i naše historická komunita obraz událostí zcela odlišný od toho, co bylo prezentováno v nedávné minulosti.

Jaroslav Vaculík

JIRÁNEK, Jiří – BARTEČEK, Ivo: *Češi a Slováci v Chile ve 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013. 272 s.

Již ve druhém vydání vydala Univerzita Palackého v Olomouci společné dílo bývalého českého velvyslance v Chile Jiřího Jiráka a bývalého děkana Filozofické fakulty UP Ivo Bartěka, věnované českým a slovenským, ale i židovským přistěhovalcům do této latinskoamerické země. Práce je rozdělena do šesti kapitol, a to na základě chronologického principu.

První kapitola se zaměřuje na období do třicátých let 20. století. Autoři uvádí, že první čeští přistěhovalci přicházeli do Chile na přelomu 19. a 20. století. Ve dvacátých letech 20. století byla emigrace do Chile doporučována řemeslníkům, naopak inteligenci ani dělníkům příliš doporučována nebyla.

Významnější počty českých, převážně židovských, krajanů přicházely teprve ve 30. letech. Zajímavým fenoménem byl příchod pracovníků Bařova obuvnického koncernu, který v Chile založil v březnu 1939 továrnu jako akciovou společností v městečku Peñaflo, 36 km západně od hlavního města Santiago de Chile. Závod zaměstnával až 3600 dělníků.

Pokud jde o židovskou komunitu, autoři uvádějí, že přicházela do Chile ve větším počtu po vypuknutí světové hospodářské krize a nástupu nacistů v Německu. Chile bylo na třetím místě v počtu židovských přistěhovalců a v roce 1939 tamní vláda byla nucena židovskou imigraci zastavit. Díky pomnichovské imigraci česká kolonie v Chile vzrostla na 300 rodin.

Tato skutečnost vytvořila předpoklad pro založení první krajaňské organizace v Chile nazvané Československé sjednocení. To bylo nahrazeno v roce 1941 Československým pomocným výborem a v roce 1942 Československým národním sdružením v Chile, které působilo až do roku 1947. Řada chilských krajanů, zejména z řad zakladatelů obuvnické továrny Bařa, se zapojila do bojů druhé světové války na straně Spojenců.

V další, v pořadí již páté kapitole, se autoři zaměřují na krajaňský život po druhé světové válce a předúnorovou a pounorovou emigraci. Již před komunistickým převratem přišlo do Chile několik krajanů. K velké přistěhovalcké vlně pak dochází po únoru 1948. Do Chile přišlo 289 Čechoslováků. Na latinskoamerické země připadlo více jen v případě Brazílie (1499), Venezuely (816) a Argentiny (603).

Poslední kapitola se soustřeďuje na situaci krajanů po roce 1955 až do současnosti. Hlavní pozornost autoři věnují ohlasu pražského jara 1968 a zejména srpnové okupace, včetně následujících migrací a poté migračním pohybům po roce 1989. Na počátku 21. století bylo v Chile registrováno celkem 200 českých a slovenských a 67 sudetoněmeckých rodin. V této době žili v Chile 334 krajané narození na území České a Slovenské republiky.

Knihy obsahuje také čtyři přílohy, seznam pramenů a literatury, jmenný rejstřík, mapku Jižní Ameriky, ediční poznámky a informace o autorech.

Jaroslav Vaculík

ŠTUMBAUER, Jan: *Vybrané kapitoly z historie tělesné výchovy, sportu a turistiky v meziválečném Československu*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2016. 1. vydání. 379 s.

Hned úvodem se sluší zdůraznit, že monografie docenta a vedoucího Katedry tělesné výchovy a sportu Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v barvitě a koncepčně dobře uspořádané práci pojednává o historii tělovýchovy, sportu a turistiky v meziválečném Československu (1918–1938), kdy přibližuje vybrané sekvence druhé etapy vývoje naší tělovýchovy. Text je vhodně doplňován značným množstvím doprovodných obrázků jako dobových fotografií pohled-

nic, plakátů, kinogramů a dalšího dokumentačního materiálu. Do publikace jsou rovněž zařazené ucelené problémové okruhy z historie čs. sportu, přičemž důraz je kladen na jejich komplexnost. Práce přímo navazuje na předchozí Štumbauerův text s názvem *Vybrané kapitoly z historie tělesné výchovy, sportu a turistiky v českých zemích do roku 1918* (2015) a vydaný *Soubor vybraných přednášek ze světových dějin tělesné výchovy a sportu* (2014) z pera téhož autora a jeho kolegů.

Doprovodný dokumentační soubor pochází z širokého okruhu rozličných pramenných zdrojů, z nichž nejvýznamnějšími se staly sbírky fotografií z Národního muzea v Praze (historického oddělení) a z Archivu tělesné výchovy a sportu. Další významný pramen představovala elektronická sbírka historických pohlednic a fotografií a také dokumentační záběry z dobových novin a časopisů, jejichž kvalita však byla značně nízká. Své místo získalo na stránkách publikace i několik kinogramů vystřihaných z dostupných dobových filmových záběrů. I přes již zmíněnou spornou obrazovou kvalitu na mnohých místech se výběr dokumentů snažil nabídnout čtenáři detailnější obsahovou analýzu všech dostupných souvztažných písemných, fotografických a filmových pramenů, dobových periodik, literatury, internetových zdrojů a dostupných písemných vzpomínek pamětníků. Autor v této souvislosti musel rovněž řešit problém transkripce názvů a jejich zkratk souběžně s rozhodnutím o tom, zda upřednostnit používání těch původních nebo naopak současných.

I když práce nese prvky systémové studie, je ve skutečnosti eklektickým souborem témat, doplněných velkým množstvím fotografií, obrázků, pohledů, plakátů, kreseb, kopií dokumentů a kinogramů. Řeší zdánlivě sice krátké období, ale významné, v němž tělovýchova, sport i turistika prošly v dynamicky a demokraticky se rozvíjícím Československu velkými kvalitativními i kvantitativními vývojovými fázemi. Od prvních tělocvičných spolků a sportovních klubů z 60. a 70. let 19. století se v období po 1. světové válce velmi rychle zmnohonásobila velikost tělovýchovných organizací a bohatě se rozvinula dosavadní struktura tehdy existujících sportovních odvětví a sportovních svazů. V publikaci je především věnována pozornost českým tělovýchovným organizacím, přičemž není zcela opomenuta aktivita německých, slovenských a židovských etablovaných sportovních odvětví. To však předpokládalo jistou rezignaci autora na přísnou proporcionalitu sledovaných sportovních profesí.

V sledovaném dvacetiletí se tak společnosti otevřely nové možnosti sportovního rozvoje, mnohdy do té doby neznámé, a to i přesto, že u ne bezvýznamné části naší tehdejší veřejnosti se sport setkával s negativním ohlasem a svou celospolečenskou pozici musel vytrvale a neustále obhajovat. Systém čs. tělesné kultury mezi dvěma světovými válkami korespondoval se společenskými poměry předmnichovské republiky. Národnostní, politická, hospodářská i ideologická různorodost státu se plně projevovala i v tělovýchově a sportu, v turistice a skautingu. Autor celkově konstatuje, že tyto oblasti v sledovaném časovém období zaujímaly významné místo v každodennosti u mnohého tehdejšího člověka; převážně se rozvíjely u středních vrstev a mezi inteligencí, a to díky dobrovolné práci tisíců funkcionářů a činovníků.

Právě tato dobrovolná aktivita v našem tehdejších tělovýchovném, sportovním, turistickém a skautském hnutí patřila nejenom k jejím hlavním rysům, ale i k jejímu historickému odkazu do pozdějších let, a zejména do dnešní doby, kdy sport patří k show, v němž „se točí“ neuvěřitelné peníze. V současnosti se stal sport spíše privilegovanou společenskou aktivitou a sférou, v níž špičkoví sportovci jsou s pomocí reklamy patřičně náležitě vyzdvíženi a dalšími nástroji showbyznysu a doslova nestydatě přelácani. Přesto můžeme skončit alespoň částečně optimisticky: tělovýchova a sport patří k životu, dodávají mu pozitivitu, které „posilují tělo i ducha“, i když cesta „k Tyršovi“ patří do science fiction. Sportem se vytvářejí rovněž zdravé mezilidské vztahy, jež utužují společenskost lidského bytí. Úkolem historie je jeho pozitivní prvky nejenom vnímat, ale i respektovat a zachycovat, dále šířit.

František Čapka

GOLDYN, Piotr: *W kręgu polsko-rumuńskiej współpracy oświatowej w pierwszej połowie XX wieku. Wybrane aspekty. Poznań – Kalisz: UAM, 2017. 123 s.*

Z pera profesora Pedagogicko-umělecké fakulty Univerzity A. Mickiewiczze vzešla monografie obsahující čtyři případové studie věnované polsko-rumunským kulturním kontaktům v první polovině dvacátého století. Kniha není uspořádána chronologicky a je dvojjazyčná. Každá studie má vlastně dvě kapitoly – jednu v polštině a druhou v rumunštině.

První studie přibližuje průběh návštěvy rumunského ministra školství Constantina Angelescu v Polsku v roce 1937. Autor se opírá o dobový tisk, který podrobně popisoval státní návštěvu, jež přijela z jediného spřáteleného souseda Polska. Jejím výsledkem bylo podepsání dohody o kulturní spolupráci mezi oběma zeměmi, která umožňovala výměnu vědeckých pracovníků, překlady děl polské literatury do rumunštiny a také otevření studia rumunštiny na Univerzitě Jana Kazimíra ve Lvově.

Druhá z předložených studií přibližuje průběh výpravy poznaňských studentů geologie do Rumunska v roce 1928. Autor čerpá ze zachovaného deníku, který je uložen v Archivu Polské akademie věd. Pro studenty z Velkopolska, kteří vesměs nebyli ani ve Lvově, bylo Rumunsko exotickou zemí, ale za pomoci němčiny a francouzštiny se jim podařilo sblížit se s místním obyvatelstvem.

Následující studie se věnuje polské účasti na světovém pedagogickém kongresu v Bukurešti v roce 1928. Účastnili se ho středoškolští učitelé, kteří se shodli na nutnosti jednotné osmileté střední školy, která by mladým lidem poskytla jak široký vzdělanostní rozhled, tak je připravila pro studium na škole vysoké.

Poslední studie zahrnuje širší časové rozpětí, a to od 90. let 19. století po rok 1945. Zabývá se osvětovou a edukační činností členek Kongregace sv. Felixe, která měla v bukovinských Černovicích své nejvýchodnější položené působiště. Kongregace úspěšně pečovala o bezprizorní mládež, a to jak v době starého Rakouska, tak po roce 1918 na území, která připadlo Rumunsku. Její činnost narušila až sovětská okupace severní Bukoviny v roce 1940, která byla v roce 1941 přerušena návratem Rumunů, a zejména novou anexí Sovětským svazem v roce 1944. Činnost Kongregace musela být v roce 1945 zastavena.

Prezentované texty se sice liší svým tematickým zaměřením, ale podávají příklady různých forem polsko-rumunských kontaktů v první polovině 20. století.

Jaroslav Vaculík

JARNECKI, Michał – KOŁAKOWSKI, Piotr: *„Ukraiński Piemont“. Ruś Zakarpacka w okresie autonomii 1938–1939. Warszawa: RYTM, 2017. 378 s.*

Historie československé země Podkarpatská Rus je českými historiky zkoumána jen omezeně. Výjimkou byla konference Podkarpatská Rus v československém státě 1918–1945 uspořádaná 17. října 2014 na Filozofické fakultě UK, jejíž materiály ale, na rozdíl od jejího pendantu v Užhorodě, nebyly publikovány. Proto je třeba uvítat práci dvou polských autorů, z nichž zejména Michał Jarnecki z Pedagogicko-umělecké fakulty UAM v Kališi se soustavně zabývá ukrajinskou problematikou v československo-polských vztazích. Některé jeho studie byly otištěny i na stránkách našeho časopisu, zejména jeho stať *Kłopotliwy nabytek* publikovaná v roce 2014 a vztahující se přímo k problémům Podkarpatské Rusi.

Anotovaná publikace se sice vztahuje především k období autonomie v letech 1938–1939, ale první polovina knihy přibližuje historii země před rokem 1918 a zejména v době první ČSR

(kapitoly druhá až pátá). Autoři objektivně oceňují přínos ČSR k civilizačnímu rozvoji země který je viditelný dodnes a toto období je v paměti obyvatelstva vnímáno jako „zlatý věk“.

Nicméně upozorňují, že politickoekonomická situace na Podkarpatské Rusi za 1. ČSR nebyla bezproblémová. Nevyřešeny byly dva základní požadavky Rusinů, a to otázka ústavou garantované autonomie a zemská hranice se Slovenskem. Složitá byla národnostní situace, na jihu převládali Maďaři, ve městech Židé, v hlavním městě Užhorodě nejpočetnější národnostní skupinou byli Češi a Slováci. Rusínská většina země byla národnostně neuvědomělá, dělila se na tři orientace – velkoruskou, maloruskou a rusínskou. Dosavadní náboženská hegemonie řeckokatolické církve byla po první světové válce narušena pronikáním pravoslaví. Naprosto nepřehledná byla politická situace, kdy jednotlivé politické strany se snažily udržet kontakt s pražským ústředím, ale formovaly se především podle národnosti a náboženské orientace. Neutěšené hospodářské poměry vedly k radikalizaci málo gramotného obyvatelstva, což byla voda na mlýn populistickým slibům KSC, která jako vzor blahobytu ukazovala sovětskou Ukrajinu. Tak ve volbách v roce 1935 na Podkarpatské Rusi zvítězila KSC s téměř 26 % hlasů, zatímco vládní Republikánská strana získala necelých 20 %. Zatímco v roce 1929 hlasovalo pro provládní strany 64 % voličů, v důsledku hospodářské krize získaly vládní strany v roce 1935 jen 37 %.

Těžištěm práce je ovšem období autonomie, která byla schválena parlamentem až v listopadu 1938, ale první autonomní vláda vznikla již v říjnu 1938. Tomuto období je věnováno osm kapitol. Autoři připomínají, že počátek autonomie byl narušen nejen vládní krizí, kdy promaďarský premiér Andrij Brodij z Autonomního zemědělského svazu byl nahrazen ukrajinofilem Avhustynem Vološnym, vůdcem tamní lidové strany, ale především vídeňskou arbitráží, která odhalila ČSR ve prospěch Maďarska jižní Slovensko a jižní Podkarpatskou Rus včetně jejího hlavního města Užhorodu. To vedlo k obrovskému chaosu, neboť všechny úřady se musely stěhovat do nového hlavního města Chustu, provinciálního venkovského městečka bez dopravních spojů (16 tis. obyvatel, z toho jen polovina Rusinů).

Z anotované knihy vyplývá, jak byla postupně omezována demokracie. Politické strany byly zakázány, povolena byla pouze činnost Deutsche Partei a České národní rady na Podkarpatské Rusi. Pro Rusíny vzniklo v lednu 1939 Ukrajinské národní sjednocení (UNO) jako vládní strana A. Vološyna. Úředním jazykem se stala ukrajinština, Češi a Rusové mohli komunikovat s úřady ve svém jazyce. Rusky se mohlo vyučovat, pokud ve škole bylo minimálně 40 dětí tohoto jazyka. Třicátého prosince 1938 byl vyhlášen nový oficiální název země, a to Karpatská Ukrajina. Vládní strana zřídila také svou ozbrojenou složku, a to Organizaci národní obrany Karpatská Síč, jejímž úkolem bylo mj. čelit diverzním útokům z Polska a Maďarska v rámci akce Łom.

Podle autorů knihy velkou událostí v životě země se staly první volby do karpatoukrajinského sněmu, které byly vyhlášeny na 12. únor 1939. Předložena byla pouze jedna vládní kandidátka, nešlo tedy o volby, ale o plebiscit. Mezi 32 kandidáty byl také zástupce Čechů advokát dr. Miloš Drbal. Tak jako v jiných totalitních režimech vládní strana získala 92 % hlasů za účasti 92 % voličů, ale v hlavním městě obdržela UNO pouze 2/3 hlasů (polovinu obyvatel zde tvořili Maďaři a Židé). Inaugurační schůze se zúčastnilo pouze 22 z 32 zvolených poslanců. Pokud jde o Čechy, z knihy se dovidíme, že po získání autonomie musela velká část českých úředníků a jejich rodin opustit Podkarpatskou Rus, ale ještě na počátku roku 1939 zde bylo na 8,5 tis. českých úředníků, policistů a četníků, což činilo včetně rodin 15 tisíc osob. Z 2,3 tis. příslušníků finanční stráže bylo jen 106 Rusinů, z 950 četníků pouze 106. Autonomní administrace požadovala propuštění třetiny Čechů. Kritizován byl údajně neproporcionální počet českých škol, který ale procentuálně odpovídal počtu Čechů, Slováků a Židů, neboť Židé posílali své děti do škol českých. Napětí vzbudilo jmenování gen. Lva Prchaly členem autonomní vlády 16. ledna 1939, a to jako ministra dopravy. Jeho nominaci uvítal rusofilský tábor, ale ostře protestovali ukrajínští nacionalisté, kteří hlásali hesla „Pryč s Čechy“ nebo „Vyhnat Čechy“.

V poslední kapitole se autoři zaměřují na poslední dny Karpatské Ukrajiny. Dne 15. března 1939 se sešlo první zasedání karpatoukrajinského sněmu, který vyhlásil nezávislost státu Karpatská Ukrajina a prezidentem zvolil A. Vološyna. V tentýž den do země vpadla maďarská královská armáda v počtu 50 tisíc vojáků. Přes okupaci českých zemí českoslovenští vojáci společně s Sičovci na mnoha místech čelili útoku. Vološyn opustil Chustu 16. března a odebral se přes Rumunsko do Prahy. Nastal chaos a mnoho příslušníků Siče začalo rabovat české domy. Teprve v podvečer vstoupili do Chustu honvédi. Do rána dalšího dne probíhala evakuace Čechů. Definitivně boje skončily 18. března, kdy do Chustu přijel regent Miklós Horthy. Uherská Rus se vrátila ke své tisícileté svatoštěpánské Matce, aby se po dalších letech „vrátila“ ke své nové ukrajinské Matce.

Autoři knihy využili obsáhlý archivní materiál uložený v polských, českých, slovenských, ukrajinských a maďarských archivech, publikované prameny, dobový tisk, vzpomínky pamětníků, dosavadní obsáhlou literaturu i internet. To jim umožnilo podat plastický obraz složité vnitropolitické, zahraničně politické i vojenské situace země v předvečer druhé světové války.

Jaroslav Vaculík

MOTYKA, Grzegorz: *Wołyń '43*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2016. 285 s.

Přední polský historik, který se dlouhodobě zabývá dějinami polsko-ukrajinských vztahů, pracovník Ústavu politických studií Polské akademie věd Grzegorz Motyka (nar. 1967) navázal na svou oceňovanou práci *Od rzezi wołyńskiej do akcji Wisła* a na základě dalšího studia ukrajinských, ruských, britských a polských archivů, publikovaných pramenů, vzpomínek pamětníků a dosavadní odborné literatury polské, chorvatské, ruské, srbské, švédské, ukrajinské, bosenské, německé a americké provenience předložil nová fakta a pohledy na volyňský zločin v roce 1943. Jak uvádí, během druhé světové války ukrajinští nacionalisté zavraždili na Volyni a ve východní Haliči okolo 100 tisíc Poláků. Motyka představuje volyňský zločin v širokém kontextu etnických čistek za druhé světové války a odpovídá na základní otázku, a to zda volyňská řež byla spontánním výbuchem hněvu ukrajinského lidu nebo dopředu plánovaným zločinem. Zamýšlí se také nad místem polských odvetných akcí vůči teroru banderovců a také proč mají příslušníci Ukrajinské povstalecké armády (UPA) na Ukrajině status národních hrdinů. Autor přibližuje rovněž polsko-ukrajinskou diskusi týkající se zodpovědnosti za způsobené zločiny.

Knihla je určena nejen odborníkům, ale i široké veřejnosti. Jak uvedl Wojciech Smarzowski, režisér filmu *Wołyń*, který byl natočen podle tehdejších událostí a byl v České republice prezentován v srpnu 2017 na filmovém festivalu v Uherském Hradišti, publikace obsahuje všechno, co je třeba vědět, aby divák filmu porozuměl.

Anotovaná publikace ale není jen o Volyni. Pro srovnání zařadil autor samostatnou kapitulu o analogické situaci v Chorvatsku, o genocidě, kterou prováděli chorvatští ustašovci vůči Srbům žijícím v Nezávislém státě Chorvatsko (NDH) v letech 1941–1944. Chorvatští nacionalisté rovněž usilovali o etnickou očistu země a početná srbská pravoslavná menšina (ze 6 mil. obyvatel bylo 3,3 mil. Chorvatů a 2,2 mil. Srbů) měla být z jedné třetiny vyvražděna, z druhé vysídlena a zbývající část měla konvertovat ke katolicismu.

Těžištěm práce jsou první tři kapitoly. V první z nich autor přibližuje realizaci plánu na likvidaci polského elementu na Volyni a ve východní Haliči v době od 9. února 1943 do 18. května 1945. Během tzv. antipolské akce zahynulo, jak je výše uvedeno, asi 100 tisíc Poláků, dalších 300–400 tisíc bylo přinuceno utéct v obavě o svůj život.

Druhá kapitola se zaměřuje na polský hněv a pomstu. Teprve po apogeu útoků UPA v červenci 1943 vznikly na Volyni partyzánské oddíly polské Domácí armády (AK) a byly budovány základny sebeobran. Obětí polské msty nebylo více než dva tisíce Ukrajinců. Autor odmítá tvrzení, že polská policie by měla něco společného s vypálením Českého Malína. Cituje zprávu Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN), podle které 13. července 1943 „Němci obklíčili a vypálili vesnici Malín Ukrajinský i Český“. Dle Motyky nelze srovnávat plánovanou exterminaci Poláků na Volyni a ve východní Haliči s místními polskými odvetnými akcemi proti UPA.

Třetí kapitola je věnována pacifikaci Volyně po příchodu Rudé armády v lednu 1944. Během prvního čtvrtletí bylo na Volyni mobilizováno 100 tisíc Ukrajinců a posláno do předních linií. Od počátku roku 1944 do února 1945 Sověti na Volyni zabili 21 tisíc a zatkli 24 tisíc ukrajinských nacionalistů. Sovětské ministerstvo vnitra hromadně verbovalo agenty a informátory. Pro boj s nacionalisty byly formovány tzv. istrebitelnyje bataliony, do kterých byli nuceně zařazováni i někteří volyňští Češi. Autor odmítá srovnávání UPA s AK. Uvádí, že AK byla formací čistě vojenskou a nadstranickou podléhající vládě v emigraci, která byla koalici různých politických stran. Naproti tomu UPA podléhala fakticky vládě jedné politické frakce, a to Banderovy OUN.

Anotovaná kniha ukazuje, že v nevelké skupině historiků, kteří se zabývají sledovaným tragickým fragmentem dějin Polska a jeho vztahy se sousedy, zaujímá prof. Motyka čelné místo.

Jaroslav Vaculík

KOPROWSKI, Marek A.: *Mord na Wołyniu. Tom I. Zakrzewo: Replika, 2017. 317 s.*

Autor anotované publikace se zaměřuje na osudy Poláků v hraničních oblastech jejich etnického území. Není to jenom Volyň, které věnoval již půl tuctu knih, ale také např. Zaolší, o kterém napsal dvě práce. Nejnovější studie se opírá o relace a dokumenty týkající se apogea povstání Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN) a Ukrajinské povstalecké armády (UPA) v létě 1943 na Volyni. Je rozdělena do devíti kapitol, přičemž první zasazuje popisované události do širšího kontextu. Připomíná desatero ukrajinských nacionalistů, které ukládalo vydobýt ukrajinský stát nebo za něj položit život. V hymně OUN se hovořilo o sjednoceném ukrajinském státě od Sanu po Kavkaz.

Ve druhé kapitole se autor zaměřil na situaci po pádu Polska v roce 1939 a vytvoření německé Generální správy bývalých polských území se sídlem v Krakově, kde byli činitelé OUN školeni a odtud vysíláni na území obsazené Rudou armádou, s cílem provádět zde „revolučně bojovou“ činnost, a tak připravovat půdu pro pozdější vstup německé armády. Po německém vpádu do SSSR v červnu 1941 frakce OUN vedená Stepanem Banderou vyvolala povstání ve Lvově, kde vyhlásili ukrajinskou vládu v čele s Jaroslavem Stečkem, který zdůraznil, že všechna odvětví budou řídit pouze Ukrajinci a ne Rusové, Poláci a Židé.

Třetí oddíl knihy popisuje spolupráci OUN s německými okupanty. Uvádí, že německé orgány obsadily všechny možné pozice v administrativě ukrajinskými úředníky, pomocná policie byla tvořena výlučně Ukrajinci, z 90 % členy OUN. Ukrajinská policie sehrála důležitou roli v likvidaci Židů na Volyni, která započala hned po vstupu německých okupantů. Jen do konce července 1941 nacisté zabili na 15 tisíc volyňských Židů, na podzim 1941 dalších 20 tisíc. Antisemitismus byl součástí programu banderovské frakce OUN, Židé byli považováni za podporovatele moskevsko-bolševického režimu. Likvidováno mělo být na dvacet národností, které obsadily ukrajinskou půdu a jedly ukrajinský chléb. Na jaře 1943, poté kdy nebyly naplněny

ukrajinské představy o samostatném státě, začali příslušníci pomocné policie přecházet do ilegality. Nacisté pak na Volyni kontrolovali pouze hlavní lokality a železniční stanice.

Největším nebezpečím pro banderovce se na jaře 1943 stali sovětsí partyzáni, jak autor ukazuje ve čtvrtém oddílu knihy. Ti měli hlavně diverzní a bojové úkoly. Jejich zásobovací základnou byly polské vesnice, neboť partyzáni je chránili před útoky ukrajinských nacionalistů.

V pátém oddílu knihy autor ukazuje, že etnická čistka na Volyni byla plánovanou exterminací polského etnika, jako tzv. okupanta ukrajinského teritoria. Výjimečné postavení měla Bezpečnostní služba OUN s neohraničenými kompetencemi. Všude naverbovala donašeče, kteří informovali o těch, kdo se k ukrajinskému nacionalismu nechovali s náležitým entuziasmem. Bezpečnostní služba zlikvidovala mnoho Ukrajinců, kteří varovali Poláky před útokem UPA.

V šesté kapitole autor polemizuje s tvrzením, že to byli Poláci, kdo začal bratrovražednou válkou na Volyni. Poláci před terorem UPA utíkali do měst, kde byly německé posádky, dobrovolně se hlásili na práci v Německu a do polské pomocné policie. OUN toho začala využívat propagandisticky tvrdíc, že Poláci se stali spojenci nacistů. To měla být dobrá záminka pro očistu Volyně od polského elementu. Tvrdili, že Poláci začali přepadávat ukrajinské vesnice a Ukrajinci se musí bránit. Ve skutečnosti v době apogea útoků na polské vesnice byla polská pomocná policie teprve na počátku svého formování. Českého čtenáře zaujme ohlas Volyňského ukrajinského výboru, který zaujal proti vraždám Poláků negativní stanovisko a uváděl, že „zatímco u Orla a Belgorodu Němci bombardují naše vesnice hoří Dermaň, Ludvíkovka, Malin Český... a jiné vesnice“.

V sedmé kapitole autor na otázku kde se brala krutost antipolských útoků odpovídá, že šlo o nacionalistickou, protikřesťanskou ideologii propagovanou OUN. Podle programových postulátů Dmytro Doncova Ukrajina bude tehdy až na ukrajinské půdě nebude ani jednoho Žida, Poláka, Maďara, Rumuna, Moskala (Rusa) či jiného cizince. Připomíná také podíl pravoslavného kléru, který vyzýval k vraždám polského obyvatelstva.

Osmá kapitola se soustřeďuje na snahy o obranu polského obyvatelstva, zejména ze strany polské Domácí armády (AK). Vznikaly základny sebeobrany, jedna z nich v české vesnici Kupičov nedaleko polské základny Zasmyki v okrese Kovel.

Na této polské základně, jak se uvádí v deváté kapitole, byla dokonce vyhlášena Zasmycká republika jako zárodek budoucího nezávislého Polska. V blízkém Kupičově existovala česká podzemní organizace Aktiv, která shromažďovala zbraně a navazovala kontakty s polskými a sovětskými partyzány. UPA si chtěla tuto organizaci podřídit, ale neuspěla. Češi požádali o pomoc oddíl AK Jestřáb. Obránci po celodenní bitvě odrazili ukrajinské banderovce a v Kupičově zůstala čtyřicetičlenná skupina polských partyzánů, která se společně s Čechy věnovala zpevnění fortifikací. Společně odrazili i další útok banderovců. V Kupičově se poté intenzivně formovaly oddíly 27. volyňské divize pěchoty AK.

Anotovaná práce podrobně, na základě vzpomínek pamětníků a dokumentů různé provenience, přibližuje dramatické události léta 1943, které se tragicky dotkly i osudů volyňských Čechů.

Jaroslav Vaculík

BASLER, Helena – KROUPA, Jiří K. (eds): Die Wiener Tschechen 1945–2015. Ein Beispiel für eine gelungene Integration? Wien – Praha: Tschechisches kulturhistorisches Institut, 2017. 292 s.

Po desetileté přestávce vyšel druhý díl příspěvků k poválečným dějinám české národnostní menšiny ve Vídni. K vydání jej připravili Helena Baslerová, předsedkyně Kulturního klubu Čechů a Slováků v Rakousku, a Jiří K. Kroupa z Českého kulturně historického centra ve Vídni za podpory oddělení zvláštního zmocněnce pro krajanské záležitosti Ministerstva zahraničních věcí ČR a pod záštitou velvyslance ČR v Rakousku, starosty Vídně a Senátu Parlamentu ČR.

Ve stěžejní studii anotované kolektivní monografie se sociální historik a ekonom Richard Basler z Vídně věnuje sociální integraci Čechů a Slováků, kteří odešli do Rakouska z politických důvodů v letech 1966-1983 a jejich inkluzi do již existujících sociálních systémů. V rámci sociologického průzkumu byly vypracovány otázky, které se zaměřily na stručné shrnutí jejich životní dráhy v Československu, okolnosti spojené s příchodem do Rakouska, pomoc rakouských institucí a krajanských spolků, první dojmy z přijetí, profesionální uplatnění po emigraci, uplatnění dalších rodinných příslušníků i osobní vzpomínky.

V další studii se vídeňská socioložka Margita Urbanek zabývá výsledky integračních procesů Čechů, kteří uprchli do Rakouska po srpnu 1968. S časovým odstupem vedla biografické rozhovory, na jejichž základě osvětlila z nových aspektů migrační procesy konce 20. století v Rakousku.

Český etnolog Stanislav Brouček ve svém příspěvku analyzoval význam Vídně pro české a slovenské uprchlíky a zároveň se vracel k jejich osobním prožitkům. Neopomněl ani rozdílný přístup exulantů k bývalé vlasti.

Historik a senátor ČR Tomáš Grulich se zaměřil na zajímavou problematiku pronikání československých bezpečnostních složek do prostředí československého exilu ve Vídni po roce 1968.

Místopředsedkyně Kulturního klubu Čechů a Slováků v Rakousku Marie Brandeisová publikuje rozhovor, který vedla s Karlem Schwarzenberkem, ve kterém se tato významná osobnost české polistopadové politiky vrací k osobním zážitkům z roku 1968, které předznamenal jeho pomoc československému posrpnovému exilu.

Následující dva příspěvky vídeňského slavisty Gero Fischera esejisticky nastiňují dva rozdílné lidské osudy, které přivedly jejich nositele po roce 1968 z Československa do Rakouska, kde každý svým způsobem obohatil běžný život tamější společnosti.

V kolektivní monografii nechybí ani padesát stran obsahujících vzpomínky devatenácti exulantů, příklad kádrového posudku z doby „normalizace“ v Československu po roce 1969 a informace o činnosti Kulturního klubu Čechů a Slováků v Rakousku, který založili emigranti po roce 1968 a který mj. vydává časopis Kulturní klub a podporuje historická bádání o dějinách české menšiny ve Vídni po roce 1945, když inicioval založení Českého kulturněhistorického centra ve Vídni.

Jaroslav Vaculík